

ALEKSZANDR SZTIKALIN

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM HATÁSA A SZOVJET KÖZVÉLEMÉNYRE

Új források

Az 1956-os magyar forradalom szovjetunióbeli visszhangjának számbavételekor semmiképp nem feledkezhetünk meg arról, mekkora nyomást gyakorolt a lakosságra a szovjet propagandagépezet. Ennek köszönhető, hogy a közvélemény egyáltalán nem kaphatott hiteles tájékoztatást a magyarországi eseményekről. A hivatalos propaganda manipulációjának hatékonyságát bizonyítja az is, hogy magyarországi forradalmat megelőző kora októberi napok nagy jelentőségű eseményére, Rajk László október 6-i újratemetésére a szovjet sajtóban halvány utalás sem történt. A szovjet napilapok október 24-én is úgy jelentek meg, hogy semminemű említést nem tettek az előző napi budapesti eseményekről: a forradalom első napjáról. Elképzelhető, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) propagandaosztálya abból a téves feltételezésből indult ki, hogy a budapesti felkelést néhány óra leforgása alatt felszámolják, és a szovjet olvasókat tanácsosabb lesz majd később, a Kreml által „ellenforradalmi puccsnak” tartott lázadás megghiúsulásáról tájékoztatni. Végül a *Pravda* október 25-i számában hangzatos címmel jelent meg a TASZSZ rövid jelentése a budapesti eseményekről: A népellenes kaland összeomlása Magyarországon.¹ A következő napokban aztán hasonló címek alatt sorra láttak napvilágot a Magyarországon történelekről szóló – s az események dinamikáját jelentősen eltorzítva ábrázoló – beszámolók, olyannyira, hogy még a magyar kommunista párt hivatalos lapja, a *Szabad Nép* is vitába szállt a *Pravdával*.² Az események hivatalos

1 Proval antinarodnoj avanyuri v Vengrii. *Pravda*, 1956. október 25.

2 Híven az igazsághoz. *Szabad Nép*, 1956. október 28. Október 30-án a *Szabad Nép* moszkvai tudósítója és a magyar nagykövetség első titkára felkereste a *Pravda* szerkesztőségét. Azt javasolták, hogy a lap rövid hírben ismerje el: megbízható értesülések hiányában korábbi cikkükben tévesen ítélték meg a magyarországi eseményeket. Azért tartották fontosnak, hogy a közlemény megjelenjen, mert a magyarok szemében a *Pravda* a szovjet

nép véleményét tükrözi. A *Pravda* főszerkesztője, P. Satyukov az incidenst azzal kommentálva jelentette az SZKP titkárnak, P. Poszpjelovnak, hogy újságja nem tartotta ildomosnak vitába keveredni a magyar kommunisták hivatalos lapjával. Lásd erről Orehova–Szereda–Sztikalin (1998) 453–454. p.

3 *Pravda*, 1956. november 7.

4 Például az *Il Messaggero* olasz napilap tudósítójával való találkozáson 1957. január 5-én. Rosszjizskij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii (RGANI) f. 5, p. 30, gy. 225, l. 73. Hruscsov az SZKP KB Elnökségének október 31-i ülésén is kijelentette – ahol meghozták a végső döntést Nagy Imre kormányának megdöntéséről –, hogy nagy háború nem lesz („bolsoj vojnyi nye bugyet”). Orehova–Szereda–Sztikalin (1998) 480. p. Számított ugyanis rá, hogy az Egyesült Álla-

szovjet értékelése természetesen október végére sem változott meg, de a szovjet vezetés lassacskán rákényszerült, hogy elhagyja azokat a túlzottan optimista kijelentéseket, miszerint az „ellenforradalmat már felszámolták”. November elején párthatározat született arról, hogy a magyar eseményekkel kapcsolatos propagandamunkát intenzívebbé kell tenni. November 3. után a szovjet sajtót ellepték az „ellenforradalmi rémtettekről” szóló egyoldalú cikkek. Ezek a tudósítások határozták meg a szovjet közvélemény magyar forradalomról alkotott képét. A szovjet vezetők nem is kételkedtek propagandakampányuk hatékonyságában. Az olvasók hitelt adtak az események hivatalos ábrázolásának. Mihail Szuszlov, az SZKP KB Elnökségének egyik tagja például november 6-án, a moszkvai pártvezetők

ünnepi értekezletén kijelentette: a Szovjetunió népei örömmel látják, hogy a magyar munkásság győzelmet aratott az ellenforradalom felett.³ A közvélemény folyamatos dezinformálása nem maradt hatástalan. Szuszlov és elvtársai azonban összekeverték vágyaikat a valósággal. A különféle források (például a párton belüli levelezések, a KGB jelentései, naplók, visszaemlékezések) alapján megállapítható, hogy a szovjet közvélemény nem egészen homogén módon reagált a magyar eseményekre.

Természetesen tagadhatatlan, hogy a szovjet állampolgárok túlnyomó többsége bizonyos mértékig hitelt adott a hivatalos propaganda állításainak. Mivel a második világháború még a fiatalabb generációk emlékezetében is elevenen élt, a szovjet propaganda leghatásosabban, legmeggyőzőbben a háború lehetőségével érvelt. A szovjet sajtó szerint a Szovjetunió aktív fellépése – a katonai intervenció – egy újabb háború kitörését akadályozta meg. A hivatalos propagandában gyakran ismételték ezt az érvet, és maga Hruscsov is többször utalt rá nyugati politikusokkal és újságírókkal való találkozásai során.⁴ A hivatalos dogmákat elfogadó szovjet emberek a ma-

gyar eseményekben mindenekelőtt a Nyugat kísérletét látták arra, hogy kiszabadítsa Magyarországot a szovjet befolyás alól. „Miért kellene a Szovjetunióknak odaajándékozni Magyarországot az amerikaiaknak? – gondolták. – Végére is rengeteg szovjet katona áldozta életét azért, hogy felszabadítsák ezt az országok a németek uralma alól.”⁵ A Szovjetunió magyar-

országi külpolitikáját így sokan természetesnek tartották, mivel úgy látták, a második világháború eredményeinek lerombolására történt kísérlet. Azok, akik a sztálinista rendszer elkötelezett hívei voltak, támogatták a szovjet katonai beavatkozást, és bírálták a Sztálin halála utáni külpolitikát, azon belül is elsősorban a Jugoszláviához való közeledést és az SZKP XX. kongresszusát. A sztálinista külpolitika hruscsovi revíziójában találták meg a magyarországi események eredendő okát is. Ez az álláspont – mint az SZKP KB Elnökségének október 31-i ülésén készült feljegyzések bizonyítják – fontos érv volt amellest, hogy Hruscsov végül is a magyar kérdés katonai úton való megoldását támogatta.⁶ A párttagság nagy része nem nézte volna jó szemmel a Szovjetunió szuperhatalmi pozícióinak esetleges gyengülését, márpedig a magyarországi kudarcot éppen a gyengeség nyilvánvaló jeleként értékelték volna. Úgy gondolkodtak, hogy kizárólag a szovjet hadsereg ereje és a Szovjetunió szilárd hatalma akadályozhatja meg Közép-Kelet-Európában egy újabb háború kitörését.

A Kreml politikájával azonban a meggyőző propaganda ellenére sem értett egyet mindenki. Több forrás is arról árulkodik, hogy a katonai megoldás célszerűségét tekintve sokakban kételyek merültek fel. A források megőrizték a hétköznapi emberek olyan kijelentéseit, hogy a Szovjetunióknak nem kellene más országokra ráerőszakolnia az akaratát, nem lenne szabad beavatkozni más országok belügyeibe, az ott lakóknak maguknak kellene megoldaniuk a gondjaikat stb. Az is megfogalmazódott, hogy a magyar kérdést békés eszközökkel kellene rendezni, mert másképp egyik oldalon sem lehet elkerülni az értelmetlen emberáldozatokat.⁷ Más dokumentumokból az tűnik ki, hogy néhányan, közöttük fiatalok is, ambivalensen viszonyultak a magyar eseményekhez és Moszkva magatartásához. Köztük volt például az akkor tizenöt éves moszkvai diák, később jól ismert történész és irodalomkritikus, Igor Volgyin is. „[...] őszinte szimpátiát éreztek a magyar fel-

mok nem fog a szovjet érdekszféra belügyeibe avatkozni.

5 A szovjet közvéleményről Akszjutyin (2004) 186–198. p.

6 Azzal érvelt többek között, hogy „pártunk nem értene meg bennünket” („nasz nye pojmet nasa partyija”). Orehova–Szereda–Sztikalin (1998) 479. p.

7 Akszjutyin (2004) 186–198. p.

kelők iránt – írja visszaemlékezésében a moszkvai tizenévesek reagálásáról –, azt kívánták, hogy a magyarok győzzenek. A hivatalos tájékoztatáson kívül nem lehetett semmit sem tudni a magyarországi eseményekről, de ösztönösen úgy érezték, hogy a szovjet tankok bevonulása Budapestre bűntett, s mindez iszonyúan álnok.” Másfelől azonban, teszi hozzá, nem akarták a szovjet tömb szétesését.⁸ A tehetetlenség érzése, életkortól függetlenül, általános volt az értelmiség körében. Az ismert filozófus és orientalista, Grigorij Pomeranc úgy emlékszik vissza, hogy ő és barátai erősen szégyenkeztek a Magyarországgal szembeni szovjet külpolitika miatt, de a tehetetlenségük még a szégyenüket is felülmúlta.⁹

A szovjet külpolitika elutasítása így nem vezetett nyilvános tiltakozáshoz. A történészek mégis sok olyan esetet tártak fel, ahol nyíltan bírálták a szovjet magatartást. Jaroszlavban egy magas rangú gazdasági vezető tizenéves fia az októberi forradalom évfordulóján, november 7-én egy maga készített transzparenszel vonult végig az utcákon, és a szovjet csapatok magyarországi kivonását követelte.¹⁰ Moszkvában, Leningrádban és másutt is

röpcédulákat terjesztettek, főként az egyetemisták.¹¹ Moszkvában és Leningrádban illegális összejöveteleken vitatkoztak a magyar forradalomról, és keményen bíralták a szovjet külpolitikát. Még a hivatalosan meghirdetett diákgyűléseken is kritizálták a szovjet kormány lépéseit, néhány diák követendő példának tartotta a magyar fiatalok tetteit. Moszkvában az egyik nyilvános gyűlésen a résztvevők azt kiabálták, hogy Magyarországon forradalom tört ki, és hogy a Szovjetunióban is ilyen forradalomra lenne szükség.¹² A szovjet kormány bírálata nem jelentette azt, hogy az egyetemisták a szocialista rendszert is elutasították volna. Legtöbbször a szocializmus eszméjének elkötelezettjei voltak, de hangsúlyozták, hogy a szocializmus építésének több útja is elképzelhető. Nem véletlen, hogy különös

8 Idézi Polikovszkaja (1997) 37–38. p.

9 Pomeranc (1990) 143–144. p.

10 KGB-jelentés. RGANI f. 5, op. 30, gy. 141, l. 67–68.

11 Az egyik röplap szövegét lásd RGANI f. 5, op. 30, gy. 141, l. 14–15. A később letartóztatott és börtönbüntetésre ítélt röpcédula-terjesztők visszaemlékezéseit lásd B. Pusztyncevsz: Pjaty let za „nasu u vasu szvobodu”. *Obszaja gazeta*, 1996. október 31. – november 5.; Anohin (1996).

12 Pizsikov (2003) 78–79. p.; Burtyin–Ljubarszkij (1997). Az SZKP KB Elnöksége már november 4-én foglalkozott a szovjet egyetemeken és főiskolákon tapasztalt helyzettel és a diákság „ellenséges magatartásával”. Úgy határoztak, hogy fellépnek a hivatalos állásponttal ellenkező nézetek terjesztőivel szemben. Furszenko (2003) 202. p.

érdeklődéssel fordultak a jugoszláv modell és a magyar munkástanácsok tapasztalata felé.¹³

A szovjet munkásság is érdeklődött a magyar események iránt, a magyar példa befolyásolta hangulatukat, és keményebb fellépésre bátorította őket. Néhány üzemben, egymástól távol eső városokban, a munkások béremelést követeltek, és az életkörülményeik javítását sürgették. Más ipari régiókban sztrájkfelhívások is elhangzottak. A látványosabb tiltakozó akciók között meg kell említenünk néhány Sztálin-szobor ledöntését. A szovjetellenes nemzeti mozgalmak is felerősödtek a Szovjetunió egyes részein, különösen Litvániában¹⁴ és a jelentősebb magyar kisebbség lakta területeken – például Kárpát-Ukrajnában –, ahol sok magyar rokonszenvezett a magyarországi felkelők követeléseivel.¹⁵

A KGB-ügynökök neves értelmiségiek szájából elhangzó bírálatokat is feljegyezték. A világhírű fizikus, a későbbi Nobel-díjas Lev Landau például barátai és kollégái társaságában bátorító példának nevezte a magyar forradalmat, csodálatra méltónak a fiatal magyar szabadságharcosok hősiességét. A szovjet katonai beavatkozást vérontáshoz vezető bűncselekménynek, Kádárt szovjet bábnak tartotta. Felemlgette az 1848-as forradalmat, és az ötvenhatos fiatalokat a nagy forradalmárok méltó utódainak tekintette.¹⁶ Egy másik ismert értelmiségi, a leningrádi A. Ljubiscsev professzor is az 1848-as forradalommal vont párhuzamot, amikor azt írta, hogy míg 1849-ben Ferenc József császárnak megvolt a jogi alapja ahhoz, hogy Magyarországon uralkodjék, Kádárnak ilyen egyáltalán nincs.¹⁷ Sz. Dmitrijev professzor, a Moszkvai Egyetem történésze november 3-i naplófeljegyzésében, a szovjet beavatkozás előtti napon, megjósolta az 1849-hez hasonlatos véres leszámolást.¹⁸ November 4-én – a napot fekete vasárnapnak keresztelte el – azt jegyezte fel: szégyenkezik, amiért az oroszok nem tiltakoznak a történetek miatt. Úgy viselkednek, mint a rabszolgák. Magyarországon győzött a forradalom, írta, hiszen az egész politikai rendszer megbukott, a magyarok új struktúrát kezdtek kiépíteni, és a Szovjetunió csak fegyverrel tudta helyreállítani a rendet. Egy ilyen

13 Jellemző példa erre L. Krasznopevcev csoportja a Moszkvai Egyetem történelem tanszékén. Lásd „Gyelo” mologyih isztorikov...

14 A litvániai Vilnius és Kaunas utcáin a péntekre eső november 2-i katolikus ünnepen emberek ezrei vonultak ki az utcákra. A hatóságok attól tartottak, hogy a felvonulás elvesztheti békés jellegét. Alekszejeva (1992) 41. p.

15 Dupka–Horváth (1993); Dupka (2005).

16 Ilizarov (1999).

17 Ljubiscsev (1991) 41. p.

18 Iz dnyevnyikov Sz. Sz. Dmitrijeva, 149. p.

lépés után már vajmi nehéz a szocialista tábor egységéről szónokolni. Dmitrijev a magyar események nyomán komolyan elgondolkodott a szovjet politikai rendszer kezdetektől fogva antidemokratikus jellegéről, ami a szocialista demokráciáról és a kollektív vezetésről ismételtetett hangzatos kijelentések ellenére sem változott meg, és annak ellenére sem, hogy Hruscsov maga ténylegesen javítani kívánt a szovjet berendezkedésen. A XX. kongresszus semmin nem változtatott, vélte Dmitrijev, csupán módosított néhány lényegtelen politikai formán és eszközön. Hruscsov és hívei csak a múlt hibáit tették szóvá, miközben megpróbálták útját állni az aktuális rendszer bírálatainak és annak, hogy a „személyi kultusz” gyökereit esetleg magára a szovjet politikai rendszerre vezessék vissza. Dmitrijev, akárcsak Landau, úgy látta, hogy az igazi demokratizálódás elképzelhetetlen sajtószabadság és többpártrendszer nélkül, hiszen az úr, amit a szovjet vezetésben Sztálin halála hagyott, bármikor betölthető egy másik személlyel.

A konzervatív Dmitrijeven és a liberális Landaun kívül néhány szocialista meggyőződésű értelmiségi is bírálta a Magyarországgal szembeni szovjet politikát. Köztük a már említett Ljubiscsev professzor is, aki vitatta az események ellenforradalomként való megítélését. Budapesten haladó mozgalom bontakozott ki, írta naplójában, annak ellenére, hogy sok huligán is megjelent az utcákon. A sztálinista pártvezetők hatalmának megdöntése – és ilyen pártvezetők uralkodnak a Szovjetunióban is – progresszív tett, még akkor is, ha átmenetileg magánvállalkozások is teret kaphatnak a szocialista rendszerben. Az emberek akár Magyarországon, akár másutt a kapitalistákat fogják választani a sztálinisták helyett, hiszen ők hibáikért pénzzel és tulajdonnal fizetnek, a pártfunkcionáriusok vállát viszont semmiféle felelősség nem nyomja. Mindezekon túl – ezt Dmitrijev és Ljubiscsev egyaránt megemlíti naplójában – a tankok és a rögtönítélő bíróságok nem a legmeggyőzőbb érvek a kommunizmus mellett. Ljubiscsev úgy látta, hogy a magyarországi események nemzetközi jelentőségűek, mivel a sztálinizmusra a legerősebb csapást nem kapitalisták, hanem munkások és progresszív fiatalok mérték.

1956 novemberének első napjaiban Moszkvában arról beszéltek, hogy Magyarországról átterjedhet a nyugtalanság a szomszédos országokra is, elsősorban Csehszlovákiára. Lev Landau ezt pozitív lehetőségként értékelte: úgy látta, a magyar tapasztalatokból lehet tanulni, és meg volt győződve róla, hogy a magyar forradalom a szovjet tömb más országaiban is megnyithatja az utat a radikális változások előtt, ideértve a világkommunizmus központját, a Szovjetuniót is. A. Ljubiscsev pedig így írt erről: a Magyar-

országon történtek előtt senki sem számíthatott komolyan arra, hogy Kelet-Közép-Európában fellázadnak a szovjet hatalom ellen, de a magyarok bebizonyították, hogy szembe lehet fordulni a Szovjetunióval. A KGB-jelentések azt mutatják, hogy a magyar események hatására a Szovjetunióban sokan elképzelhetőnek tartották egy forradalom kitörését. Vlagyimirban például egy öreg bolsevik politikus, akit meghívtak a Komszomol gyűlésére, kijelentette: Magyarországon a munkásság lázadt fel, és nem kizárt, hogy a Szovjetunióban is ez történik majd, mert olyan alacsony az életszínvonal.¹⁹ Mások jövőképe reálisabb volt. Dmitrijev szerint az általános elégedetlenség spontán megnyilvánulásai nem jelenthetnek komoly veszélyt az erős párt- és állami szervezetre. Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a magyarországi helyzet objektív bemutatása hiányában sokan féltek egy esetleges munkásfelkeléstől: az eljövendő polgárháború rémét látták benne, s az idősebb generációk még nem felejtették el a polgárháborús évek, 1918–1920 szenvedéseit. A szovjet sztálinisták önbizalma, miután Magyarországon sikeresen konszolidálták az új hatalmat, megnőtt, és a Szovjetunióban is kezdeményezőként próbáltak fellépni. Dmitrijevet például a sztálinista évekre emlékeztették a Moszkvai Egyetemen szervezett 1956. végi pártgyűlések. Hátrált Hruscsov is: mint az SZKP KB 1956. decemberi ülésén kifejtette, úgy látja, hogy sok kommunista félreértette a XX. kongresszus üzenetét és magát a szocialista demokráciát. Feladták a harcot a szocializmus ellenségeivel szemben, akiket pedig fel kellett volna kutatniuk és le kellett volna tartóztatniuk.²⁰ 1957 májusában írók és művészek előtt is megismételte ugyanezt, hozzátéve, hogy a személyi kultusz elleni kampány már aktualitását veszítette.²¹ A találkozó egyik résztvevője, Venyamin Kaverin azt írja visszaemlékezéseiben, hogy ő és írőkollégái letartóztatásokra számítottak, annál is inkább, mivel Hruscsov kijelentette: ha két-három demagógot idejében letartóztatnak, meg lehetett volna előzni a Magyarországon történeteket.²² Szó mi szó, Hruscsov szavai nem sokban tértek el a tetteitől. 1957 folyamán a letartóztatottak és politikai okokból elítéltek száma erősen megugrott az előző évhez képest.²³ Ebben a vonatkozásban feltétlenül meg kell említenünk néhány egyetemista csoportot és értelmiségi kört, például a moszkvai L. Krasznopcev, illetve a lenin-

19 Akszjutyin (2004) 193. p.

20 Lásd erről RGANI f. 2. op. 1. gy. 197. l. 114–115.

21 Visztyiplenyije Ny. Sz. Hruscsova...

22 Csuprinjin (1989) 375. p

23 1956-ban 623, a következő évben 2498, 1958-ban pedig 1545 főt ítéltek el politikai okokból. Petrov (1997) 42. p.; Kozlov–Mironyenko (1999).

grádi R. Pimenov körül csoportosuló fiatalokat, akiknek a magyarországi eseményekkel kapcsolatos véleménye eltért a hivatalos állásponttól. Mivel nem tagadták, hogy egyetértenek a magyar felkeléssel, letartóztatták és elítélték őket – általában háromtól hét évig terjedő, ritka esetben tízéves börtönbüntetést szabtak ki rájuk.

A szovjet értelmiségiek nem hagyták szó nélkül Nagy Imre 1958. júniusi kivégzését sem. Úgy látszik, az ellenféllel szemben alkalmazott sztálini módszerek még mindig használatosak – írta naplójában Dmitrijev professzor –, ugyanezekhez a módszerekhez folyamodnak azok is, akik oly hevesen bírálták őt a XX. kongresszuson. Pedig a kommunista másként gondolkodók, az úgynevezett revizionisták kivégzése semmiképp nem célravezető, az alternatív eszméket így nem lehet megsemmisíteni, ezek a módszerek csak a hatalom gyengeségéről árulkodnak.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a hivatalos propaganda erőfeszítései ellenére sem mindenki adott hitelt az erőszakkal sulykolt sztereotípiáknak a Szovjetunióban: a magyarországi forradalommal kapcsolatban különféle álláspontok fogalmazódtak meg. S még ha nem merte is mindenki nyilvánosan vállalni, a vélemények között nem egy volt, amely élesen bírálta a szovjet magatartást.

HIVATKOZÁSOK

Akszjutyin (2004)

JURIJ V. AKSZJUTYIN: *Hruscsevszkaja „ottyepel” i obscsesztvennije nasztroje-nyija v SZSZSZR v 1953–1964 gg.* Moszkva, 2004, Roszszen.

Alekszejeva (1992)

LJUDMILA ALEKSZEJEVA: *Isztorija inakomiszlija v SZSZSZR. Novejsij period.* Vilnius–Moszkva, 1992, Veszty.

Anohin (1996)

JURIJ ANOHIN: „Sz vrazsgebnjih pozicij traktoval vengerszkij mjatyezs”, 1956. *Oszeny v Budapestye.* Moszkva, 1996, Mart.

Burtyin–Ljubarszkij (1997)

JURIJ G. BURTYIN–KRONID A. LJUBARSKIJ (red.): Sztugyencseszkoje brozsenyije v SZSZSZR (konyec 1956 g.). *Voproszi isztorii*, 1997. 1. 3–23. p

Csuprinyin (1989)

SZERGEJ CSUPRINYIN (red.): *Ottyepel 1957–1959. Sztranyici russzkoj szov-jetszkoj lityeraturi.* Moszkva, 1989, Moszkovszkij Rabocsij.

Dupka–Horváth (1993)

DUPKA GYÖRGY–HORVÁTH SÁNDOR: *'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény.* Ungvár–Budapest, 1993, Intermix Kiadó.

Dupka (2005)

DUPKA GYÖRGY: *'56 és Kárpátalja.* Ungvár, 2006, Intermix Kiadó.

Furszenko (2003)

ALEKSZANDR A. FURSZENKO (red.): *Prezidium CK KPSZSZ. 1954–1964. Tom 1. Csernovije protokolnije zapiszi zaszedanyij. Sztenogrammi.* Moszkva, 2003, Roszszen.

„Gyelo” mologyih isztorikov...

„Gyelo” mologyih isztorikov (1957–1958 gg.). *Voproszi isztorii*, 1994. 4. 106–135 p.

Ilizarov (1999)

SZIMON SZ. ILIZAROV (red.): „Po dannim agenturi i operatyivnoj tyehnyiki...” Szpravka KGB SZSZSZR ob akagyemike L. D. Landau. Gyekabr 1957 g. *Isztoricseszkiy arhiv*, 1999. 3. 151–161. p.

Iz dnyevnyikov Sz. Sz. Dmitrijeva

Iz dnyevnyikov Sz. Sz. Dmitrijeva. *Otyecsesztvennaja isztorija*, 2000. 2. 142–153. p.

Kozlov–Mironyenko (1999)

VIKTOR A. KOZLOV–SZERGEJ V. MIRONYENKO (red.): *58. 10. Nadzornije proizvodstva Prokuraturi SZSZSZR po gyelam ob antyszovjetszkoj agitacii i propagangye. Mart 1953–1991. Annotyirovannij katalog.* Moszkva, 1997, Demokratija.

Ljubiscsev (1991)

ALEKSZANDR LJUBISCSEV: Vengerszkaja tragedija. *Novoje vremja*, 1991. 43. 41–43. p.

Orehova–Szereda–Sztikalin (1998)

JELENA. D. OREHOVA–VJACESZLAV T. SZEREDA–ALEKSZANDR SZ. SZTIKALIN (red.): *Szovjetszkiy Szojuz i vengerszkiy krizisz 1956 goda. Dokumenti.* Moszkva, 1998, Roszszen.

Petrov (1997)

NYIKITA V. PETROV: Pervij predszedatyel KGB general Ivan Szerov. *Otyecsesztvennaja isztorija*, 1997. 5. 23–43. p.

Pizsikov (2003)

ALEKSZANDR PIZSIKOV: Isztoki gyisszigyentszta. Mologyeys poszle XX szezda KPSZSZ. *Szvobodnaja miszl.* XXI, 2003. 12. 77–85. p

Polikovszkaja (1997)

LJUDMILA V. POLIKOVSZKAJA: „*Mi predcsuvstvije predtyecsa...*” *Plosagy Majakovszkovo: 1958–1965*. Moszkva, 1997, Zvenyja.

Pomeranc (1990)

GRIGORIJ POMERANC: Korzina cvetov nobelevszkomu laureati. *Oktyabr*, 1990. 11. 143–162. p.

Visztyiplenyije Ny. Sz. Hruscsova...

Visztyiplenyije Ny. Sz. Hruscsova na szoveszcsanyii v CK KPSZSZ 13 maja 1957 g. *Istocsnik*, 2003. 6. 77–90 p.